

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 3, June 2019

DOI Number: 10.9737/hist.2019.746

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 01.04.2019 Kabul Tarihi: 13.05.2019

Atf Künyesi: Tahir Bilirli, "Son Dönem Osmanlı Taşra Hapishaneleri: Tokat Hapishanesi Örneği", *History Studies*, 11/3, Haziran 2019, s. 891-913.

Son Dönem Osmanlı Taşra Hapishaneleri: Tokat Hapishanesi Örneği Last Period Ottoman Provincial Prisons: Tokat Prison Example

Dr. Tahir Bilirli

ORCID No: 0000-0001-5275-4654

Karabük Üniversitesi

Volume 11
Issue 3
June
2019

Öz: Modern anlamda hapishane sanayileşme ile birlikte Avrupa’da ortaya çıkarken, Osmanlı Devleti’nde ise Tanzimat sonrası idari yapıda yeniden yapılanma sonucu ortaya çıkmıştır. Daha öncesinde mahbes olarak adlandırılan bu yerler, suçlunun cezasının ifasını beklediği ya da yargılanmayı beklediği yerlerdi. Mahbesler genellikle vilayet binaları veya idarecilerin konakları altında bulunan mahzen veya depo gibi alanlardır. Mahbesler Tanzimat’tan sonra müstakil bir yer olarak inşa edilmeye başlanarak suçlunun ıslah edildiği yerlere dönüşmüştür. Tokat Hapishanesi de 19. yüzyılın sonlarında kurulmuş bir hapishanedir. Bu çalışmada Tokat Hapishanesi’nin 20. yüzyılın başında yani Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yaşadığı fiziki değişim, mahkumlarının sağlık ve güvenlik durumları, ne tür suçluların bulunduğu, hapishanede görevli memurların durumları ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tokat, Hapishane, Mahkûm, Suç.

Abstract: In modern sense, prisons have emerged in Europe with industrialization. In the Ottoman Empire, prisons emerged after the Tanzimat with the restructuring of the administrative units. These places, formerly called mahbes, were places where the criminal's waited trial or punishment. These were usually places such as cellars or warehouses under the houses of the provincial buildings or administrators. The prisons began to be built as an independent units after the Tanzimat and it became places where the criminals were rehabilitated. Tokat Prison was established in the late 19th century. In this study, the physical changes of the Tokat prison throughout the Ottoman period, health and safety conditions of the prisoners, the types of the criminals and the positions of the prison officers in the prison will be studied.

Keyword: Ottoman, Tokat, Prison, Convict, Crime

Giriş

Tarih boyunca bireyler, işledikleri suçlardan veya otoriteye karşı gelmekten kişiler veya otorite tarafından çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Bu cezalar ilk zamanlarda sürgün edilme ve toplumdan dışlanma, kısas veya bedene uygulanana cezalar şeklinde olurken, cezalandırma zamanla suçlunun özgürlüğünden kısıtlanması olan hapsedilme¹ şekline dönüşmüştür.² Devletler de varoluşunu korumak ve sürdürebilmek için³ bu cezalandırma yöntemlerini kullanarak otoritesini sağlamlaştırmaya çalışmıştır.⁴

Mahbes tutuklunun kaçmasına mâni olacak, az çok müstahkem bir yer, bir ev, bir mescit ya da bir zindan⁵ olabileceği gibi, eli ve ayakları tutarak hareketi imkansızlaştıran kayış, zincir, pranga,⁶ bukağı,⁷ ya da tomruk⁸ da olabilir. Dolayısıyla mahbes olan yer mahkûmun kaçmasını engelleyen muhkem yerlerdir. 16. Yüzyıla kadar mahbesler suçlunun cezasının infazının beklendiği yer iken, bu yüzyılın sonunda Amsterdam'da ölüm cezasına çarptırılan bir mahkûmun cezası devlet tarafından eğitilerek ıslah edilmesine dönüştürülmesi⁹ ile hapishaneler nefsin ıslah edilmesini sağlayan ya da bireyleri geri topluma kazandırmayı amaçlayan, dolayısıyla dönüştüren yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda hapishane kavramı ortaya çıkana kadar mahbesler, tutuklu ve hükümlülerin bir arada tutulduğu yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahbesler tutukluların haklarında yapılacak yargılamayı beklediği, mahkûmların da haklarında kesinleşmiş cezalarının gününü bekledikleri yerler olmuştur. Mahbesler, hapishane olarak inşa edilmemiş genel olarak hükümet konaklarının mahzeninde veya kale ve saray gibi binaların özel ayrılmış yerleridir.¹¹ Bu yerlere aynı zamanda zindan ya da tomruk adı da verilmiştir. Yedikule, Baba Cafer ve Tersane Zindanları İstanbul'un en önemli mahbesleridir.¹² Bu hisar mahbeslerin dışında Sadrazam, Yeniçeri Ağası, Bostancıbaşı gibi İstanbul'un asayişinden

¹ Hapishane sözlükte “alıkoymak, bir yere kapama, salıvermemek” anlamına gelen Arapça bir kelime olan *habs* kökeninden türetilmiş bir kelimedir. Ferit Develioğlu, *Lügat*, Aydın Kitabevi, İstanbul 1984, s. 364.

² Ali Bardakoğlu, “Hapis,” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 1997, XVI, 54.

³ Şener Aksu, “Otorite-Yaşamaları İlişkisinde Hapishanenin Yeri,” Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun (ed), *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. 61

⁴ Detaylı bilgi için bakınız: Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, Kurtuluş Demirkol, *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2012.

⁵ Demirkol, *agt.*, s. 2.

⁶ Halkaları ile beraber iki okka yüz dirhem ağırlığındaki demire verilen addır. Bu pranga mahkûmların bir iple bellerine bağlanmak suretiyle ayaklarına takılırdı. Umumi hapishanelerde, hapishanenin iç nizamını bozanlar ve taşkınlık gösterenlere de inzibati bir tedbir olarak mahkûmların ayaklarına pranga vurulurdu. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, C. 3, MEB Yayınları İstanbul 1983, s. 781; Detaylı bilgi için bkz: Yasemin Saner, “Osmanlı'nın Yüzylerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, Noemi Levy-Alexandre Toumarkine (ed), *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 1986, s. 163-189.

⁷ Köstek zinciri, pranga, bend. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları İstanbul 1978 s. 317

⁸ Dört beş metre uzunluğunda, 40-50 cm. çapında bir ağaç kütüğüdür. Boylu boyuna ortasından ayrılmış olan bu kütüğün bir başı açılır kapanır vida ile tutturulduğu gibi kilitlenmeye elverişli bir surette yapılır; üzerine büyüklü küçüklü 8-10 çift ayak yeri açılır ve buralardan ayaklara geçirilerek suçlular tutulurdu. Yıldız, *age*, s. 51.

⁹ Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 16.

¹⁰ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara 2015, s. 338. Modern anlamda nefsin ıslahı olarak olmasa da ilk hapishane olarak 1596 yılında açılan Amsterdam Hapishanesi kabul edilmektedir. Demirkol, *agt.*, s. 12.

¹¹ Mücahit Özçelik, “Mütareke Dönemi'nde Osmanlı Hapishanelerinin Durumu” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, Sayı 14, Güz 2011, s. 18.

¹² Gizem Parlakoğlu, *II. Abdülhamid Dönemi Hapishanelerin Genel Özellikleri ve Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2018, s. 12.

sorumlu devlet adamlarının konakları altında bulunan yerler mahbes olarak kullanılmıştır.¹³ Mahbesler taşrada da yerel yöneticilerin konakları altında yer almıştır.

Mahpuslara verilen cezalar hadd, kısas, diyet ödeme, ta'zir, kalebentlik, kürek, prangabentlik, para cezası, idam, çuval içinde İstanbul Boğazı'nda suya bırakma ve sürgün şeklindedir.¹⁴ Tanzimat'ın ilanından sonra özellikle Avrupalı devletlerin de etkili olması ile bedene uygulanan cezalardan yavaş yavaş "kürek" başlığı altında toplanan ağır işlerde çalıştırma cezası ile sürgün ve kısa süreli hapis cezalarına doğru bir geçiş başladı.¹⁵ Kürek cezası merkezleri İstanbul'da zindanlar olurken taşra da kürek merkezleri kale veya tersane sahibi kıyı şehirleriydi.¹⁶

Özellikle borçluların ya da hafif suçluların katil ve hırsızlarla bir arada bulunması ve tutuklu ve mahkûm ayırımının olmaması Tanzimat sonrası Osmanlı mahbeslerinin en önemli sorunuydu. Ancak inşası istenen mahbesler hapishanelerin ilk örnekleri olacak olsa da bu yerel hükümet konakları içindeki mahbesten fazlası olamamıştı. 1850 yılında çıkarılan kanun 1840 yılında çıkarılan ilk ceza kanuna¹⁷ göre daha geniş kapsamlı olması beraberinde mahbeslere ihtiyacı da artırdı. 1850 yılına kadar bazı hafif suçlar "değnek vurma" cezası ile cezalandırılırken bu yıldan itibaren bu cezanın yerine hapis cezası getirildi. Bu durum bedene uygulanan cezadan nefsin ıslahına geçişin göstergesi olması açısından önemlidir. Bunda da İngiliz elçisi Stratford Canning'in "Osmanlı Mahbeslerinin Islahı" projesi önemli bir rol oynamıştır.¹⁸

1858 yılında çıkarılan ceza kanununa göre suçlar ağırlıklarına göre "cinayet", "cünha" ve "kabahat" olarak üçe ayrılmıştı.¹⁹ Ceza kanunu ile taşradaki ilk hapishane Eylül 1859'da Yanya'da açıldı.²⁰ 1865 yılında hapishane yönetmeliği çıkarılarak hapishane eksikliklerin giderilmesi amaçlandı. Ayrıca mahkûmların gün içerisinde ne yapmaları gerektiği tek tek kaleme alındı.²¹ 1876 yılından sonra hapishanelerin ıslahına daha da hız verildi. Özellikle mahkûmların okutulup eğitilmesine ve meslek sahibi yapılmasına yönelik programlar uygulamaya sokuldu.²² Hapishanelerdeki aşırı izdihamın önüne geçebilmek adına "sülüsân affi" olarak adlandırılan, ferdî ya da toplu kısmî aflardan farklı olarak ceza müddetinin üçte ikisinin tamamlamış mahkûmların kalan cezaları affedilerek tahliye edilmesi olan bir uygulama XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sık sık kullanılmaya başlandı.²³

¹³ Yıldız, *age*, s. 51.

¹⁴ Nurgül Bozkurt, "XX. Yüzyılın Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 21, Bahar 2012, s. 262.

¹⁵ Yıldız, *age*, s. 69.

¹⁶ Rumeli'de Varna, Vidin, Rusçuk ve Niş kaleleri; Anadolu ve Akdeniz'de Antalya, Diyarbakir, Sinop, Rodos ve Magosa gibi. Yıldız, *age*, s. 73.

¹⁷ Sevcan Öztürk, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2014, s. 69

¹⁸ Demiryürek, *age*, s. 18.

¹⁹ Cinayet suçuna daha ziyade idam ve hapisle birlikte ağır işlerde çalıştırmayı da içeren kürek cezası verilirken; cünha ve kabahat suçları için para cezası, sürgün ve kalebentlik gibi cezaların yanı sıra ilki içi "te'dib" ikincisi için de "tekdir" maksadıyla 1 haftan 3 seneye kadar hapis cezaları öngörülmüştü. Hapisle cezalandırılacak hafif ve orta dereceli suçlardan bazıları yaralama ve silah çekme, hırsızlık ve yan kesicilik, ırza geçme, zorla tecavüz, kız kaçırma, çocuk kaçırma, çocuk düşürme, zorla haneye girilmesi, yalancı şahitlik ve yemin, suçlu ve mahkûm saklama, yasak yayın basıp dağıtma ile evrak taklididir. Yıldız, *age*, s. 193.

²⁰ Demiryürek, *age*, s. 21.

²¹ Yıldız, *age*, s. 253-261.

²² Ali Karaca, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün", Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun (ed), *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul:2005, s. 156.

²³ Yıldız, *age*, s. 298.

1880 yılında çıkarılan ve 1917 yılına kadar yürürlükte kalacak olan “Hapishaneler Nizamnamesi” ile birçok düzenlemeye gidilmiştir.²⁴ Bu düzenleme ile Osmanlı coğrafyasının tamamının hapishane ve tevkifhane ile donatılması öngörüldü.²⁵ 1880 sonrasında Osmanlı hapishanelerini siyasi suçlar ile çetecilik faaliyetlerinde bulunan Ermeniler doldurmaya başlayacaktır. 1889 yılında Sultan Abdülhamid ilk defa hücre tipi kaloriferli ve tam donanımlı bir hapishane projesi hazırlattı ve yer olarak da Yedikule olarak belirlendi. Ancak bu proje hayata geçirilemedi.²⁶

II. Abdülhamid döneminde var olan sıkıntılar İttihat ve Terakki döneminde de devam etti. Bu amaçla hapishaneler üzerinde 1911, 1914 ve 1917 tarihlerinde İttihat ve Terakki önemli ıslahat çalışmaları yaptı. İlk olarak 1911 yılında Dahiliye Nezaretine bağlı olarak Hapishaneler İdare-i Umûmiyesi oluşturuldu. Birçok yerde hapishane ve tutukevi inşaatı kararlaştırıldı.²⁷ Ancak yapılmak istenen reformlar hükümet bunalımları, ekonomik yetersizlikler ve savaşlar nedeni ile bir türlü istenen seviyeye gelememiştir.²⁸

Bu çalışmada Tokat hapishanesinin yeri, fiziki durumu, tutuklu ve mahkûmların sayısı ve suç türleri ile hapishanenin sağlık koşulları üzerinde durulacaktır.²⁹

1. Tokat Hapishanesinin Yeri ve Fiziki Yapısı

Tokat hapishanesi 20. yüzyılın başına kadar müstakil bir bina değildir. Diğer hapishaneler gibi hükümet konağı altında yer almıştır. Tokat hapishanesi ile ilgili olarak tespit edilen 10 Eylül 1892 tarihli ilk belgeye göre hapishanenin kalabalık olması ve binanın elverişli olmaması sebebiyle firar olaylarına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.³⁰ Dolayısıyla hapishane binasının çok zayıf olması, muntazam olmaması sebebiyle genişletilmesi ve yenilenmesi gerekmektedir. Ayrıca mevcut gardiyanların yeterli olmaması sebebiyle üç gardiyan daha tayin edilmesinin de gerekte olduğu 14 Aralık 1893 tarihinde Dahiliye Nezareti’nden talep edilmiştir.³¹

1898 yılında Tokat hapishanesinin tamir ve bakım ihtiyaçları için 44.630 kuruş talep edilmiştir. Ancak yapılan incelemede talep edilen miktarın çok olduğu ifade edilerek tamir ve bakımın 19.516 kuruşla yapılabileceği belirlenmiştir. Bu bedelin de yapılacak tamiratın ve

²⁴ İtalya, Fransa ve İsviçre’den alınarak hazırlanan bu nizamname 97 maddeden oluşan oldukça teferruatlı bir düzenlemeydi. Kent Schull, “Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerinde Etkileri”, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar*, Ed: Noemi Levy-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s. 220.

²⁵ Nizamnamenin birinci maddesine göre her kaza, liva ve vilayette birer mahalli hapishane ve tevkifhane açılacak, ayrıca bunlara ilâveten belirlenecek yerlerde umumi hapishaneler inşa edilecektir. Kabahat ve cünha suçlarından mahkûm olanlar ile 3 aya kadar ceza almış mahkûmlar hiyerarşinin en altında yer alan kaza hapishanelerinde; 3 seneye kadar ceza almış mahkûmlar bağlı oldukları sancaklarda bulunan liva hapishanelerinde; 3 sene ceza almış mahkûmlar merkez vilayet hapishanelerinde tutulacaklardır. Herhangi bir vilayette 5 seneden fazla ceza alanlar ve kürek cezası olarak bilinen ağır işlerde çalıştırılmaya mahkûm olmuş kişiler ise umumi hapishanelerde tutulacaklardır. Yıldız, *age*, s. 382.

²⁶ Saadet Tekin – Sevilay Özkes, “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, (2008), s. 189

²⁷ Yasemin Saner Gönen, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı”, Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun (ed), *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. 176.

²⁸ Osman Köse, “20. Yüzyıl Başları Trabzon Vilayeti’nde Suçlar, Suçlular ve Hapishaneler” *İlkadım’dan Cumhuriyet’e Millî Mücadele*, Ed. Osman Köse, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları. İstanbul 2008, s. 27

²⁹ Tokat’ın ilçelerinden Niksar, Zile ve Reşadiye’de hükümet konaklarının altı hapishane olarak kullanılırken, Erbaa’da müstakil bir hapishane bulunmaktadır. Ancak bu hapishane harap bir vaziyette olduğu için kullanılamamaktadır BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı, (DAB. DH.MB.HPS.), 143/24.

³⁰ BOA., Dahiliye Nezareti Mektûbi Kalemî (DH.MKT.), 1999/108.

³¹ BOA., DH.MKT. 222/25

düzenlemenin sağlık açısından uygun olup olmadığına, Zabıta Nezareti tarafından oluşturulacak komisyonun denetlemesi ve tasdik etmesinden sonra izin verilmesine karar verilmiştir.³²

1904 yılında hükümet konağına bitişik bir hapishanenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak kısa sürede yeni yapılan hapishane de yeterli olmadığından genişletilmesi talep edilmiştir. 14 Kasım 1904 tarihli tahrirata verilen cevapta Tokat'ta yeniden inşa edilen hapishanenin genişletilmesi için Mevlevi Dergâhı bahçesinden ilave edilen arsa için senelik verilmesi gereken 191 kuruş, daha önce hükümet konağı için bu bahçeden alınan mahalle mahsus 1.600 kuruş kiradan tahsis edilmiştir. Bundan sonra istenilen 191 kuruş, senelik olarak 1.600 kuruş gösterilmiştir.³³

2 Ağustos 1909 tarihinde Tokat hapishanesinin mevcudu 260 kişi olup bu sayı hapishanenin alacağı miktarın üzerindedir. Bununla beraber hapishanenin güvenliğinin sağlanması amacıyla jandarmalara, hapishane çatısında nöbet tutturulmaktadır. Ancak yağışlı ve fırtınalı havalarda bu tür nöbetler tutulamadığından hapishanenin arka kısmında iki gözetleme kulesi daha yapılması gerekmektedir. Yapılmadığı takdirde güvenliğin sağlanması mümkün olamayacaktır. Gözetleme kuleleri için 2.142 kuruşa mal olacak inşaat masrafının verilmesi Dahiliye Nezareti'nden talep edilmiştir.³⁴

1913 yılında İttihat ve Terakki hükümeti ülke genelinde hapishanelerin mevcut durumu ile ilgili geniş bir çalışma başlatmıştır. Bu doğrultuda Tokat hapishanesinde yapılan tetkikler sonucu hapishanenin genel durumu hakkında soru cevap şeklinde rapor hazırlanarak merkeze bildirilmiştir. 14 Aralık 1913 tarihi itibarıyla verilen bu rapor aşağıda tablo 1'de verilmiştir.³⁵

Tablo1: Tokat Merkez hapishanesinin 1913 yılındaki genel durumu.

Hapishanenin hususi ismi var mıdır?	Hususi ismi yoktur.
Hükümetin malı mıdır yoksa kiralık mıdır?	Hükümet malıdır.
14 Aralık 1913 itibarıyla mevcut mahpus adedi kaçtır?	583 erkek, 11 kadın olarak toplam 594 mahkûm vardır.
Hapishanenin bulunduğu arazinin hükümet konağı dahilinde veya haricinde hükümet dairesi müştemilatından olup olmadığı?	Hükümet binası müştemilatındandır. Hükümet binası ile beraber 1.600 kuruş zemin kirası verilmektedir.
Hapishanenin bulunduğu arazinin miktar zira' (tahminen) [ne kadardır]?	1.740,50 Bin yedi yüz kırk buçuk zira mimari dört köşelidir.
Hapishanenin bulunduğu arazinin her bir ziranın kıymeti [ne kadardır]?	Zemin kiradır.
Hapishanenin genel durumuna dair bilgi: Yeniden yapılması gerekli mi, tamir ile istenilen seviyeye getirmek mümkün müdür? Tamirat derecesi ve bu konuda düşünceler nelerdir?	Mevcut mahkûm ve tutukluları içine alacak bir hapishanedir. 30'ar kişi ancak sığacak şekilde kargir 6 odadan ibarettir. Şimdiye kadar 30 kişilik odalara 70'den fazla mahpus alınarak idare edilmekte iken kasabanın meydan mevkiindeki zahire ambarına bazı tadilatlar yapılarak mahpusların bir kısmı buraya nakledilmiştir. Hükümet dahilinde itihaz edilen hapishanenin odaları gerek tamir ve gerekse tadil ile talep edilen duruma gelemeyeceğinden ihtiyacı karşılayacak bir hapishanenin kasaba haricinde uygun bir yere inşa edilmesi gereklidir.

Tablo 1'de hapishanenin durumu ile ilgili verilen bilgiler, hapishanenin genel durumu ile ilgili ilk bilgilerdir. Buna göre hapishanenin özel bir adının olmadığı ve hapishane binasının kira olmadığı, hükümetin malı olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar burada 6 odadan oluşuyor

³² BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı, (BEO.), 1097/82206.

³³ BOA, DH.MKT. 918/58.

³⁴ BOA, DH.MKT. 2901/59.

³⁵ BOA, Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik, (DH.MB.HPS.M.), 10/52.

dense de aşağıda da belirtileceği gibi hapishane 8 koğuştan oluşmaktadır. Aşırı kalabalık olması sebebiyle Tokat meydanında zahire ambarı olarak kullanılan yerin bir kısmı tadilat edilerek hapishaneye çevrilmiştir. Buna rağmen hapishane mevcut mahkûmlar için yeterli olmadığından, şehir dışında yeni bir hapishanenin inşa edilmesi talep edilmiştir.

Tablo 1’de verilen rapordan birkaç ay sonra, yani 1914 yılının mart ayında, hapishanenin 8. koğuşun altından akan harkın tesiriyle koğuş tahtaları çürümüş ve bir kısmı çökmüştü. Tahtaların tamamen çürüyüp çökmesinin söz konusu olması sebebiyle bir keşif defteri hazırlanarak liva mutasarrıflığından tamir ve yenilenmesi talebinde bulunulmuştur. 1.313 kuruşluk masrafın verilmesi Sivas valisi tarafından talep edilmiştir. 24 Mart 1914 tarihli keşif defterine göre 8. koğuşun taban döşemeleri için 1.005 kuruş ve bu koğuşa bitişik diğer koğuşların taban döşemeleri tamir için 308 kuruş toplamda 1.313 kuruşluk bir masraf gerekmektedir.³⁶ Bu talepler üzerine Sivas mülkiye müfettişi Tokat hapishanesinin durumunu araştırmak üzere görevlendirilmiştir. Müfettişin yapmış olduğu teftiş ve sonrasında hazırladığı 26 Mayıs 1914 tarihli rapora göre hapishanenin elden geçirilerek yenilenmesi gerekmektedir. Ayrıca mahkûmların daha sağlıklı bir ortamda kalmalarını sağlamak için önceden talep edilen miktarın da gönderilmediği raporda ifade edilmiştir.³⁷

27 Kasım 1914 tarihli keşifname defterine göre hapishane çatısının aktarılması, divanhane çerçevelerinin tamiri, camekanların kırık camlarının değiştirilmesi gibi hususlar için toplam 1.397 kuruş maliyet çıkartılmıştır.³⁸

Tokat Hapishanesinin 25 Mayıs 1915 tarihli tamirat keşif defterine göre; hapishanenin 8 koğuşunun taban tamirleri ile badanası yapılması, avlusunun duvarlarına ince sıva ve badana yapılması, ser-gardiyan ve gardiyan odalarına badana yapılması, gardiyan hamamına badana ve sıva yapılması, çatının aktarılması ve 4.000 kiremitin yenilenmesi neticesinde toplam maliyet 5.632 kuruş olmuştur.³⁹

Hapishanenin sadece fiziki yapısında tadilata gidilmemiştir. Fiziki tamiratın yanında temizlik için de masraf yapılmıştır. Tokat Belediyesi tabii tarafından gerekli görülen temizlik ve tamirat için bir keşif defteri oluşturulmuştur. Deftere göre 3.100 kuruşluk havalenamenin verilmesine izin verilmesi liva merkezinden talep edilmiştir. Bu talep de Sivas valisi tarafından 1 Nisan 1915 tarihinde Dahiliye Nezareti’ne havale edilmiştir.⁴⁰ Dahiliye Nezareti ise 22 Nisan 1915 tarihinde verdiği cevapta; Tokat Hapishanesinin yağmurluk ve döşeme tamir masrafı olan 3.100 kuruş olarak gösterilen keşif defterinde tamiratın ölçü miktarı ile malzemenin rayiç ve uzunlukları gösterilmediğinden ve sıva ve badana için belirtilen kireç miktarı yeterli görülmediğinden reddetmiştir. Ancak usulüne dikkat edilerek tamiratın çeşidi, miktar ölçülerinin yeniden tanzim edilmesi ve malzemenin ebatlarının ve kira bedelinin belirlenmesi amacıyla tekrardan değerlendirilebileceği belirtilerek talep geri çevrilmiştir.⁴¹

Tokat Hapishane duvarlarının yağmurdan akmakta olduğu ve tamir için 1.150 kuruş gerektiği Tokat Mutasarrıflığı tarafından Sivas’a bildirilmiş bunun üzerine bu durum Sivas valiliği tarafından 24 Haziran 1916 tarihinde Dahiliye Nezareti’ne bildirilmiştir.⁴² Buna cevap olarak Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından Sivas valisi Muammer Bey’e yazılan tahriratta

³⁶ BOA, DH.MB.HPS. 6/9 lef 5.

³⁷ BOA, DH.MB.HPS. 6/2.

³⁸ BOA, DH.MB.HPS. 11/40.

³⁹ BOA, DH. MB.HPS. 154/68.

⁴⁰ BOA, DH.MB.HPS. 9/26 lef 2.

⁴¹ BOA, DH.MB.HPS. 9/26 lef 1.

⁴² BOA, DH.MB.HPS. 11/38 lef 2.

hapishane kiremitlerinin aktarılması için gerekli olacak 1.150 kuruşun gönderileceği ifade edilmiştir.⁴³

Ülke genelinde hapishanelerin mevcut durumlarına dair 1913 yılında yapılan tetkiklere benzer bir tetkik de 22 Ocak 1917 tarihinde yaptırılmıştır. Buna göre Tokat Hapishanesinin genel durumuna dair sorulan sorular ve verilen cevaplar aşağıda tablo 2’de verilmiştir.⁴⁴

Tablo 2: Tokat Merkez hapishanesinin 1917 yılına göre genel durumu.

Soru	Cevap
Hapishanenin bulunduğu yerin adı	Behzat Mevkii
Hapishane	Hükümet dairesinin arkasında jandarma dairesine bitişik 7 koğuştan ibarettir. İçerisinde abdesthane ve gusülhane mevcut olup üst katında koğuş bulunmamaktadır. Alt kat koğuş ise basık ve hava akımına müsait değildir. Bundan dolayı sıhhate uygun değildir. Koğuşlardan ikisi 40’ar kişilik diğerleri 20’şer kişiliktir. Tevkifhane ve hapishane olmayıp bu kadarla iktifa edilmektedir.
Müdürü bulunmadığı takdirde memuru ya da ser-gardiyanın ismi	Müdür yoktur. Ser-gardiyan Abdullah Ağa’dır.
Kâtiplerin sayısı	Birdir.
Gardiyanların sayısı	7 gardiyan olup bunlardan birisi kadın hapishanesinde, birisi hastanede görev yapmaktadır. Kalan beş gardiyan merkezdedir.
Erkek mahpusların sayısı	Toplam 227 olup bunun 117’si tevkifhanede, 110’u ise hapishanededir.
Kadın mahpusların sayısı ne kadardır?	Toplam 18 olup bunun 10’u tevkifhanede 8’si hapishanededir.
18 yaşından küçük mahpus sayısı ne kadardır?	2
Ceza kanunnamesininin 48 ile 67. Maddelerine göre mahkûm olan siyasi suçlular hariç cezalarını tamamlamaya 6 ayı kalmış olan çiftçi ve yol tamircileri gibi faydalı işlerde çalışabilecek mahkûmun sayısı ne kadardır.	Mahkûmların kalan ceza müddetleri altı aydan fazla olup çiftçi ve yol tamircisi olarak 25 mahkûm bulunmaktadır.
Tutuklunun sayısı ne kadardır?	127
Umumi işlerde çalışanların hapishanenin işlerinde müstahdem bulunanların, hususi siparişlerin imaliyle meşgul bulunanların ve hiçbir işi olmayanların sayısı ne kadardır?	Tamamı işsiz olup umumi işlerde çalışan kimse bulunmamaktadır.
Yiyeceklerin ne şekilde hazırlandığı; hapishanenin kendi mutfağında mı, bir müteahhit vasıtasıyla mı yoksa bir hayır cemiyeti tarafından mı hazırlanmaktadır?	Kömür müteahhidi olup diğer yakılacak gazyağı, çeşitli masraflar ve tayinat satın alınmakta ve bedelleri maliyeden karşılanmaktadır.

1913 yılında yapılan genel değerlendirmeye göre daha geniş bir değerlendirme de 1917 yılı başında olmuştur. Daha önce verilmeyen yer, kâtip sayısı, gardiyan bilgisi ve mahkûmların durumları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Hapishanenin Behzat mevkiinde, 40’ar ve 20’şer kişiden oluşan toplam 7 koğuştan meydana geldiği anlaşılmaktadır. 1913 yılına göre mahkûm ve tutuklu sayısında yarıdan fazla azalma olmuştur. Muhtemelen bunda I. Dünya Savaşı’nın etkisi söz konusudur. Burada dikkat çeken 18 yaş altı 2 kişinin olmasıdır. Yine mahkûmların yakacak masraflarının maliye tarafından karşılanması, savaş koşullarına rağmen mahkûmların mağdur edilmediğini göstermektedir.

10 Mart 1917 tarihinde Tokat Mutasarrıflığı tarafından merkez hapishanenin 7 koğuşu, abdesthanesi ile tuvaletinin tamirata ve badanası için 7.010 kuruş masrafı gösteren keşif defteri

⁴³ BOA, DH.MB.HPS. 11/38 lef 1.

⁴⁴ BOA, DH. MB.HPS. 158/55 lef 28

hazırlanmıştır.⁴⁵ Ancak 24 Nisan 1917 tarihinde Sivas valiliği tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta istenilen masraf bedelinin 3.755 kuruş olduğu belirtilmesi üzerine⁴⁶ aradaki farkın ne olduğu nazırlık tarafından 2 Haziran 1917 tarihinde sorulmuştur. Bunun üzerine yapılan araştırmada masrafın 7.010 kuruş olduğunu hatanın sehven yapıldığını 5 Temmuz 1917 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir.⁴⁷

Hapishanenin su yollarının tamirati için 2.500 kuruşa ihtiyaç olduğuna dair Tokat Mutasarrıflığından gönderilen keşif defteri Sivas valiliği tarafından 3 Ocak 1918 tarihinde Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir. Ancak bu miktar iş için 1.280 kuruş amele yevmiyesi tahmin edilmesi uygun bulunmayarak yeniden tetkik edilmesi için 28 Ocak 1918 tarihinde geri gönderilmiştir.⁴⁸

23 Kasım 1918 tarihinde erkek ve kadın hapishanelerinin çeşme ve hela mecralarının tamir masrafı 5.307,5 kuruş olarak talep edilmiştir.⁴⁹ Her ne kadar Tokat 5.307 kuruş talep etse de Sivas 8 Aralık 1918 tarihinde bu miktarı 3.550 kuruş olarak merkeze bildirmiştir.⁵⁰ Keşif defterine göre 3.550 kuruşluk masrafı; 8 koğuş, müdür odası, gardiyan odası ve kadın hapishanesi ve hastanesi için büyük ve küçük boyutlarda cam talebi oluşturmuştur.

14 Aralık 1918 tarihinde de Tokat hapishanesinde tifo salgını sebebiyle koğuşların acil olarak kireç ile badana ettirilmesi gerekmektedir. Bunun için de 2.300 kuruşluk masraf bedelinin acilen gönderilmesi talep edilmiştir.⁵¹

13 Ağustos 1919 tarihinde Tokat Merkez Hapishanesi tamirat masrafı olarak 14.875 kuruş talep edilmiş ise de Hapishaneler Müdüriyeti, bundan önce gönderilen 3 adet keşif defterinde istenilen masraflara, bu masrafların dahil olup olmadığını yeniden araştırılması için geri göndermiştir. Daha öncesinden gönderilen 3 adet keşif defteri (30 Kasım 1918 tarihli keşifname) 2.300 kuruş, 5.307 kuruş ve 3.235 kuruş su yolu tamir masrafı olarak ifade edilmiştir.⁵²

2. Tokat Hapishanelerinde Bulunan Tutuklu ve Hükümlüler

Osmanlı liva ve kaza merkezlerinde bulunan hapishanelerin fiziki durumlarının yetersizliği ve aşırı kalabalık olmaları şüphesiz mahkûm ve tutukluların sağlık durumlarını olumsuz etkilemekteydi. 1880 yılından önce tutuklu ve mahkûmlar bir arada bulunmaktaydı. Bu durum da suçu kesinleşmemiş olan tutukluların mahkûmlarla iç içe olması, onları sosyal ve psikolojik olarak olumsuz etkilemekteydi. Ancak 1880 yılından sonra çıkarılan "Hapishaneler Nizamnamesi" ile tevkifhaneler açılarak bu duruma çözüm üretilmek istenmiştir. Ne var ki devletin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik şartlar ve siyasi çalkantılar bunun gerçekleşmesine izin vermemiştir. 1920 yılına gelindiğinde bile birçok kaza merkezinde tevkifhane bulunmamaktaydı.

12 Mart 1893 tarihinde çeşitli suçlardan tutuklanan 18 kişi Tokat hapishanesine sevk edilmişti. Ancak hapishanenin mevcut durumu bu kadar tutukluyu almaya yeterli olmadığından bu 18 tutuklu sorun oluşturmuştur. Hapishanede yer olmadığından bunların salıverilmesi de mümkün değildir. Çünkü bu 18 tutukludan 7'sinin, adliye dairesince verilen karar gereği,

⁴⁵ BOA, DH.MB.HPS. 12/56 lef 3.

⁴⁶ BOA, DH.MB.HPS. 12/56 lef 4.

⁴⁷ BOA, DH.MB.HPS. 12/56 lef 6.

⁴⁸ BOA, DH.MB.HPS. 13/44.

⁴⁹ BOA, DH.MB.HPS. 15/64 lef 7.

⁵⁰ BOA, DH.MB.HPS. 15/64 lef 11.

⁵¹ BOA, DH.MB.HPS. 15/64 lef 13.

⁵² BOA, DH.MB.HPS. 15/61.

birakılması mümkün değildir. Kalan 11 tutuklunun ise düğünlerde vesaire yerlerde birçok olay çıkararak toplumsal düzeni bozmaları sebebiyle ve daha büyük olaylar çıkarmamaları için bu tutukluların engellenmesi ve ıslah edilmeleri için bir müddet hapsedilmeleri gerekmektedir. Ayrıca bu tutuklular başka bir yere sürgün edilseler de gittikleri yerlerde de kargaşa çıkarmaya devam edeceklerdir. Neticede, 11 kişi içinde Tokat'ın dışından başka yerlerden gelen varsa hemen vatan-ı asliyelerine gönderilmesi, Tokatlı olanların da velilerine teslim edilmeleri kararı alınmıştır.⁵³

Tokat'ta 1894 yılında hapishane olarak kullanılan yer, gayet rutubetli ve fevkalade sağlıksız bir yer olmasına rağmen mahkûm ve tutuklular aynı yerde hapis ve tevkif edilmekteydi. Hapishanenin karanlık olması sebebiyle koşullarda gündüzleri bile gaz yakılmaktaydı.⁵⁴ 26 Mart 1897 tarihinde Tokat Hapishanesinde kapasitesinin çok üzerinde mahpus varken birçok kişi de tutuklu olarak hapishaneye atılarak mevcut izdihamı daha da çekilmez bir hale getirmiştir. İzdihamı azaltmak için 81 idam ve kürek mahkûmunun vilayet merkezine nakledilmeleri için Tokat Mutasarrıflığından gönderilen telgraf, Sivas valisi Halil Bey tarafından Adliye Nezareti'ne gönderilmiştir.⁵⁵ Bunun üzerine Tokat hapishanesinde bulunan idam ve kürek cezalarına çarptırılan 81 mahkûmun merkez vilayete nakilleri uygun bulunmuştur.⁵⁶

24 Temmuz 1902 tarihli telgrafta, hapishanenin çok kalabalık olması sebebiyle çok sağlıklı olmadığı ve buna bağlı olarak çeşitli hastalıkların hızla yayıldığı ifade edilmiştir. Bundan dolayı geçici olarak hapishanenin mevcudunun azaltılması için bir miktar mahkûmun çevre kaza hapishanelerine gönderilmesi talebi ile hapishanenin yenilenmesi talep edilmiştir.⁵⁷ sıkıntı bunda 4 sene önce 18 Temmuz 1896 tarihinde de dile getirilmişti.⁵⁸ 4 sene önceki talepte olduğu gibi bu talebin de karşılık bulmadığı 27 Ocak 1903⁵⁹ ve 1 Haziran 1903 tarihli mazbatalardan anlaşılmaktadır. Gerekli keşifname ve evrakın gönderilmesine rağmen bir netice alınmadığından Dahiliye Nezareti'ne bir şikâyet söz konusu olmuştur. Hapishane ahşap olmakla beraber uzun süredir tamiratlarla idare edildiği, bundan sonra tamirat yapılmasının fayda vermeyeceği, dolayısıyla yeni bir hapishanenin yapılması şart olmuştur. Hapishanenin mevcudunun 350 mahkûmdan fazla olduğu, durumun gittikçe daha kötü olduğu ve inzibat ve gardiyanların yetersiz kaldıkları gerekçesi ile bir an önce yeni bir hapishanenin inşası elzemdir. Tokat hapishanesinin içinde bulunduğu durum Amasya ve Karahisar-ı Şarki kazaları için de geçerlidir. Ayrıca Sivas Valisi Reşid Akif Bey tarafından Ermeni meselesine bağlı olarak sürekli olayların olduğu bir zamanda hapishanelerin yenilenmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir.⁶⁰

Hapishanelerin fiziki yetersizlikleri güvenlik zaafiyeti ortaya çıkarmaktadır. Tokat hapishanesinin içinde bulunduğu bu olumsuzluklar mahkûmların zaman zaman firar etmesini de kolaylaştırmıştır. Bunun bir örneği 20 Ocak 1903 tarihinde yaşanmıştır. Salı günü gece yarısında mahpusların, hapishanenin duvarını delerek kaçmak istemeleri son anda engellenmiştir. Ancak hapishanede ciddi bir güven zafiyeti ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla hapishanenin içinde bulunduğu bu durum, korunaklı bir yer olamayacak kadar tamire muhtaç bir durumda olduğundan, ertesi gün merkeze bildirilmiştir. Ayrıca hapishane, aşırı kalabalık

⁵³ BOA, DH.MKT. 8/90.

⁵⁴ BOA, DH.MKT. 2538/19.

⁵⁵ BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Kalemî Evrakı (MKT.MHM.), 662/8 lef 4.

⁵⁶ BOA, A.MKT.MHM. 662/8 lef 3.

⁵⁷ BOA, Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.S.), 46/71.

⁵⁸ BOA, Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.M.), 10/75.

⁵⁹ BOA, DH.TMIK.S. 53/02.

⁶⁰ BOA, DH.TMIK.S. 51/40.

olması sebebiyle sağlık açısından da elverişli bir yer değildir. Böyle bir durumda mahkûmların her an firar edebilecek olması da kaçınılmaz bir durumdu. Hapishanenin tamiri 118.548,5 kuruşa mal olacaktır. Amasya hapishanesi için istenen 7.279 kuruşun da durumu daha acil olan Tokat hapishanesine aktarılması Sivas Valiliği tarafından talep edilmiştir.⁶¹

Hapishanenin ikinci cinayet koğuşunda meydana gelen bu firar teşebbüsü, gardiyanlar ile dışarıda nöbet tutan jandarmanın dikkati sayesinde erken fark edilerek engellenmiştir. Mahkûmlar hemen belli bir noktada toplanarak ikinci koğuş içinde inceleme ve araştırma yapılmıştır. Buna göre koğuşun sokak tarafında iki arşınlık yerin tahtası kaldırıldığında, daha öncesinden elde ettikleri yarım ziradan fazla ve baş parmak kalınlığında bir demirle küçük pencerenin demir parçasını kırdıkları anlaşılmıştır. İdam cezası ile mahkûm olan Mehmet, adamları Kürt Molla ve Rum Kireli? ile diğer arkadaşlarının kazdıkları anlaşılmıştır. Mehmet ve ekibi zincire vurularak koğuş tahliye edilmiştir. Ertesi sabah koğuş mümkün olduğunca tamir edilmeye çalışılmıştır. Yaşanan olayla ilgili yapılan tetkik sonrası yazılan rapora göre; hapishanenin her yeri korumaya müsait olmadığından ve genel olarak çürük olduğundan, şimdiye kadar herhangi bir tamirat ve tadilat yapılmadığından cinayet mahkûmlarının ve diğerlerinin firara teşebbüslerine sebebiyet ve cesaret vermektedir. Ayrıca hapishane bu durumda kaldığı müddetçe firar eden mahkûmlardan zabitan ve gardiyanların sorumlu tutulamayacağı aşikardır.⁶²

16 Ağustos 1904 tarihinde de idam mahkûmu birisi, Tokat hapishanesinden firar ederek kaçmış ancak kısa bir süre sonra derdest edilerek tekrar hapse atılmıştır.⁶³ 12 Temmuz 1913 tarihinde ise Erbaa'nın Dereli köyünden Kaya adında bir mahkûm, bir arkadaşı ile birlikte Tokat hapishanesinden firar etmiş, ancak Amasya'ya bir saat mesafede Zikre denilen bir yerde oldukları ihbarı alınmıştır. İhbar üzerine bölgeye sevk edilen jandarma birlikleri tarafından saklandıkları mekânda ablukaya alınmışlardır. Jandarmanın teslim ol çağrılarında silahla karşılık vermeleri üzerine kısa süreli bir çatışma yaşanmıştır. Çatışmanın ardından teslim olmak zorunda kalan Kaya ve arkadaşı derdest edilerek tekrardan hapishaneye atılmıştır.⁶⁴

Bir firar vakası da 27 Temmuz 1909 Salı günü gerçekleşmiştir. Gece saat dört buçuk sıralarında 15 seneye mahkûm 7 ve cinayetten 2 seneye mahkûm 3 kişi olarak toplam 10 mahkûm, Tokat hapishanesinin Mevlevi Tekkesi tarafındaki koğuşun tavanını sökerek firar etmiştir. Mahkûmlar kaçtıktan sonra sökülen tavanın vaktinde gayet hafif bir şekilde monte edildiği, hatta 10 sene önce yaşanan bir seyelanda mahpusların bu tahtaları kaldırmak suretiyle tahliye edildikleri ortaya çıkmıştır. Böyle bir olayın bir daha tekrarlanmaması için bu kez hapishanenin arka köşelerine nöbetçi kulübeleri yapılarak muhafaza altına alınması gerekmiştir. Firar eden mahkûmların yakalanması için gerekli olan tatbikat da hemen başlatılmıştır.⁶⁵ Yapılan tahkikat sonucu mahkûmlardan bazılarının evvelki gece hapishanenin duvarını delmeye başladıkları anlaşılmıştır. Yapılan kontroller neticesinde abdesthaneden sökülen büyük bir demirle bazı alet ve iki bıçak bulunmuştur. 15'er seneye mahkûm ve hükümleri kesinleşmiş olan Zileli İbrahim, Erbaalı Yusuf, Turhallı Muhsin ve Ohtaplı Salih adlı 4 mahkûmun diğer mahkûmları da etkileyerek firara teşebbüs etmekte oldukları anlaşılmıştır. Bundan dolayı bunların Sivas hapishanesine nakilleri Tokat Mutasarrıflığından bildirilmiştir. Gerek Sivas gerekse çevre vilayetlerdeki hapishanelerin çok kalabalık olması sebebi ve fiziki şartlarından dolayı bu talebin gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Ancak bu 4 mahkûmun ve bunlar gibi 15 seneye mahkûm olan diğer mahkûmların hapishanede barındırılması çok zor olacağından,

⁶¹ BOA, DH.TMIK.S. 39/14.

⁶² BOA, DH.TMIK.S. 39/14.

⁶³ BOA, Dahiliye Emniyet-i Umumiye Emniyet Evrakı (DH.EUM.EMN.), 29/05 lef 5.

⁶⁴ BOA, DH.EUM.EMN. 34/42.

⁶⁵ BOA, DH.MKT. 2887/81.

bunların kalelerden birine nakledilmesi jandarma komutanlığı tarafından istenilmiştir.⁶⁶ Bu istek üzerine mahkûmların Sinop ya da Ergani hapishanelerine nakillerinin uygunluğunun araştırıldığı ve oralardan gelecek cevaba göre hareket edileceği Sivas'a bildirilmiştir. Ancak 7 Ağustos 1909 tarihinde Diyarbakır Valiliği Ergani ve Mardin hapishanelerinde yer olmadığını bildirirken Kastamonu Valiliği de Sinop hapishanesinde ancak 4 kişilik bir yerin olduğunu bildirmiştir.⁶⁷

Ülke genelinde bulunan hapishanelerdeki mahkûmlardan buldukları ortama ayak uyduramayan, huzursuzluk çıkararak veya yukarıdaki gibi firar teşebbüsünde bulunan mahkûmlar farklı kaza hapishanelerine nakledilmekteydi. Ancak bu durum hapishanelerin içinde bulunduğu izdihamı daha da arttırmaktaydı. Tokat hapishanesinin sağlıklı bir yer olmamasına ve mimari açıdan da uygun olmamasına rağmen devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan dolayı mahkûm ve tutuklular bir arada kalmaktaydı. Hapishanenin aşırı kalabalık olmasına rağmen Erzurum, Erzincan, Trabzon ve Gümüşhane'den nakil olan tutuklulardan mahkûm olanların aşırı izdiham gerekçesi ile yerlerine iade edilmesi Sivas İstinaf mahkemesi tarafından istenmiştir.⁶⁸

Canik merkez hapishanesinde adam öldürme suçundan 7,5 ve 15 yıl gibi çeşitli sürelerle kürek cezalarına çarptırılan mahkûmlardan Ünye'nin Çataltepe köyünden Kuru oğlu Ahmet (Katli kastıyla yaralamadan 7,5 sene) aynı köyden Aziz oğlu Mevlüt, Samsun'un Aşağı Aksu köyünden Hasan oğlu Halil (annesi Hatice'yi öldürme suçu ile), Aksu köyünden Salih oğlu İsmail Canik hapishanesinden⁶⁹ Tokat hapishanesine 6 Kasım 1918 tarihinde nakledilmişlerdir. Ancak bunların nakli Dahiliye Nezareti'nden izin alınmadan yapılmıştır.⁷⁰ Hasan oğlu Mevlüt, Salih oğlu İsmail adlı mahkûmlar Canik hapishanesinde mahkûm iken burada kumar oynayarak bazı fakir mahkûmlara zarar verdikleri gerekçesi ile 15 Nisan 1918 tarihinde Tokat Merkez hapishanesine nakledilmişlerdir.⁷¹

Hapishanede bulunan mahkûmların çeşitli hastalıklardan ve yaşlılıktan dolayı affedildiği durumlar yaşanmıştır. Adam öldürme suçundan tutuklanan (Eylül 1893) ve 1,5 senedir Tokat hapishanesinde yatan 105 yaşındaki Niksarlı Süleyman bin Mehmet'in, ihtiyarlığı sebebiyle bilincinin yerinde olmaması ve iş göremez halde olmasından dolayı 17 Şubat 1895 tarihinde affedilmesi talep edilmiştir.⁷² 10 Aralık 1900 tarihinde Zileli Köse oğlu Mehmet'i öldürme suçundan dolayı 15 sene kürek cezası ile 21 Eylül 1892 tarihinden itibaren Tokat Hapishanesinde mahkûm bulunan Tel Halil (Leh Hüseyin) hastalığı sebebiyle affedilmiştir.⁷³ Yine adam öldürme suçundan 15 sene kürek cezasına çarptırılan ve 1892 tarihinden itibaren Tokat hapishanesinde mahpus olan Abdülkerim hastalığı sebebiyle 30 Mayıs 1901 tarihinde affedilmiştir.⁷⁴

Mahkûmların zaman zaman dilekçe ile af dileyip bağışlanma istekleri olmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında yurt genelinde birçok mahkûm affedilerek savaşa katılmak istediklerini bildiren dilekçe yazmışlardır. 9 Ağustos 1907 tarihinde hapishane mahkûmlarından Osman, 500 mahkûm ve tutuklu adına yazdığı dilekçede Rumeli'de bazı suçluların affedildiğini

⁶⁶ BOA, DH.MKT. 2891/09.

⁶⁷ BOA, DH.MKT. 2896/01.

⁶⁸ BOA, DH.MB.HPS. 161/51.

⁶⁹ Canik Hapishanesi için detaylı bilgi için bakınız: Mucize Ünlü, "Hapishane Reformu Sürecinde Canik Hapishanesini İslah Çalışmaları (1876-1918)", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2. Kitap, Samsun 2007, s. 179-195.

⁷⁰ BOA, DH.MB.HPS. 106/41.

⁷¹ BOA, DH.MB.HPS.M. 33/31.

⁷² BOA, İrade-i Hususi (İ.HUS.), 34/69.

⁷³ BOA, İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN), 40/36.

⁷⁴ BOA, İ.AZN. 42/29.

duyduklarını, kendilerinin de affedilmesi durumunda bir daha padişahın rızası dışında hareket etmeyeceklerini dile getirerek af talebinde bulunmuştur.⁷⁵

Ülke genelinde hapishanelerde bulunan mahkumlardan bazıları affedilerek Birinci Dünya Savaşı'na katılmış olsalar da istenilen verimin alınamadığı Tokat hapishanesinden affedilerek gönderilen mahkumlardan anlaşılmaktadır. 5 Nisan 1915 tarihinde Tokat hapishanesinden tahliye edilerek Üçüncü Kolorduya gönderilen gönüllü çetelerin köy ahalisine zulüm yapmaları ve zabitlerine silah çekmelerinden dolayı, ayrıca harpte vücutlarında çeşitli hastalıklar görüldüğünden bu mahkumların orduya gönderilmemesi gerektiği Üçüncü Ordu komutanlığı tarafından istenmiştir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti bu gibi kimselerin hapishaneden tahliye edilmemesine karar vermiştir.⁷⁶

Hapishane dışından mahkûm yakınları tarafından da dilekçe verildiği durumlar olmuştur. Örneğin adam öldürme suçundan 7,5 sene kürek cezasına mahkûm olan Zile'nin Buldacı köyünden Hasan Onbaşı oğlu Mustafa'nın Tokat hapishanesinden Zile hapishanesine nakledilmesi için eşi Nazik Hatun tarafından 29 Haziran 1912 tarihinde bir dilekçe verilmiştir. Adliye Nazırlığı bu dilekçeye olumlu cevap vererek nakline izin vermiştir.⁷⁷

Hapishanelerdeki aşırı izdihamın önüne geçebilmek adına "sülûsân affi" olarak adlandırılan, ceza müddetinin üçte ikisini tamamlamış mahkûmların kalan cezaları affedilerek tahliye edilmesi olan uygulamaya göre; 4 Ocak 1920 tarihinde Konya (1), Antep (1), Amasya (1), Maraş (2), Urfa (5), Sivas (1) ve Tokat (4) hapishanelerinde bulunan toplam 15 mahkûmun kalan cezaları Meclis-i Vükela tarafından affedilmiştir. Tokat hapishanesinden affedilenler aşağıda tablo 3'te gösterilmiştir.⁷⁸

Tablo 3: 4 Ocak 1920 tarihinde affedilen 4 mahkûm

İsmi	Suç	Mahkûmiyet süresi	Tevkif tarihi	Cezasının 2/3'ü bitip bitmediği
Tokat'ın (...) Dere köyünden Çoban oğlu Hüseyin	İzâle-i bîkr	10 sene	7 Eylül 1912	Bitmiştir.
Zile'nin Kazankaya köyünden Elvan oğlu Hasan	Katl	7,5 sene	12 Kasım 1913	Bitmiştir.
Tokat'ın Çay Müslim mahallesinden Emir Hasan oğlu Süleyman	Cebren fiil-i şeni livata	3,5 sene	11 Haziran 1916	Bitmiştir.
Tokat'ın Develi köyünden Tokmak oğullarından Ahmet Sadık oğlu Hüseyin	Cebren fiil-i şeni livata	3,5 sene	7 Şubat 1917	Bitmiştir.

Osmanlı Devleti, İttihat ve Terakki yönetiminde hapishanelere özel ilgi göstermiş, bu doğrultuda ülke genelinde hapishanelerde bulunan mahkumlardan üretim yaparak hem kendilerine hem de hapishane bütçesine katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bu üretim, hapishanelere sanayi gibi büyük işletmeler kurmak şeklinde değil de daha ziyade el işçiliği üretimi şeklinde olacaktır. Ancak bu durum ülke geneline yaygınlaştırılamamıştır. Tokat merkez hapishanesinde bu tür üretim yapılamasa da⁷⁹ Sivas merkez hapishanesinde 28 Nisan 1914 tarihinde 19 farklı eşya mahkûmlar tarafından üretilmiştir. Bunlar; boncuktan mamul para çantası, bel kemeri, saat kesesi, kol bağı, iskarpin (ökçeli ayakkabı), iplikten mamul bel bağı, para kesesi, körüklü para kesesi, tespîh püskülü, serpuş (başlık), bez, çadırlık bez, kırmızı

⁷⁵ BOA, Yıldız Parekende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.), 54/43.

⁷⁶ BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR.), 51/214.

⁷⁷ BOA, DH.MB.HPS. 104/17.

⁷⁸ BOA, DH.MB.HPS. 164/44.

⁷⁹ BOA, DH. MB.HPS. 50/15 lef 27.

satranç çizgili bez, kırmızılı düz çizgili bez, ensiz tepilmiş kafesler, enli tepilmiş kafesler, tepilecek kafes, adli eşyalardır.⁸⁰

Tokat hapishanesi ile ilgili yapılan başvuruların çoğunda hapishanenin aşırı kalabalık olmasından şikâyet edilmektedir. Mevcut kapasitesinin 200 civarında olmasına rağmen bunun çok çok üstünde 500 civarında tutuklu ve mahkûmun bulundurulmak zorunda olması başta olumsuz sağlık koşulları ve güvenlik zafiyeti gibi birçok probleme sebep olmuştur. Mahkûm ve tutukluların sayıları yıllara göre değişmiş olsa da bu sayılar hep kapasitenin çok üstünde olmuştur. Temmuz⁸¹ ve Ağustos⁸² 1909 tarihinde Tokat hapishanesinde bulunan mahkûmların mevcut durumu aşağıda tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Tokat Merkez hapishanesinin Temmuz ve Ağustos 1909 tarihi itibari ile mevcudu

Temmuz 1909	Cinayet		Cünha		Borç		Toplam
	M.	G.M.	M.	G.M.	M.	G.M.	
Temmuz başında mevcut mahpus	259	20	28	1	-	-	309 [308]
Temmuz sonuna kadar gelecek mahpus	5	-	31	-	-	-	31 [35]
Temmuz ayı içinde mahkûmiyet sürelerinin yarısını bitiren ve salıverilen mahkûm sayısı	3	-	13	-	-	-	179
Ağustos 1909							
Ağustos ayı başında mahpus	261	20	44	2	-	-	327
Ağustos sonuna kadar gelecek mahpus	7	-	8	-	-	-	15
Ağustos ayı içinde mahkûmiyet sürelerinin yarısını bitiren ve salıverilen Eylül ayı başındaki mahkûm sayısı	128	16	35	-	-	-	179

Tablo 4’e göre hapishanede borç yüzünden herhangi bir mahkûm veya tutuklu bulunmazken, tutuklu ve mahkûmları cinayet ve cünha suçluları oluşturmuştur. Her iki ay arasında sayı olarak belirgin bir fark yoktur. 1909 yılı ağustos ayı sonu itibari ile hapishanede 342 mahkûm bulunurken Eylül ayı başında hapishaneden salıverilen 179 mahkûmun çıkarılması ile toplam 163 mahkûm kalmıştır. Tutuklu olarak 146 Müslim ile 5 Gayrı Müslim olmak üzere toplam 151 tutuklu bulunmaktadır.⁸³

1913 yılında Tokat hapishanesi üst kısmı ahşap, kenarları dolma kerpiç ve tuğladan oluşan hükümet konağı dairesinin bodrum katındadır. 20 Temmuz 1913 tarihi itibari ile hapishanede 200 kişilik kapasitesi olmasına rağmen 450’den fazla mahkûm bulunmaktadır. Dolayısıyla yeni mahkûm ve tutukluya yer bulmak mümkün değildir. Bundan dolayı mahkeme kararlarının uygulanmadığı, tutuklular arasında henüz sakalı ve bıyığı çıkmamış (şâbb-ı emred) 15 çocuk bulunmaktadır. Bu çocuklar diğer mahkûmlarla birlikte bulunmaktadır. Kanuna aykırı olarak çoğu mahpusun da uzun süre tâyinatsız bırakıldıkları anlaşılmıştır. Dolayısıyla biran evvel izdihamin azaltılması ve henüz icra edilemeyen mahkeme kararlarının da uygulanması, mahpus ile bir arada bulunmasına ahlaken izin verilemeyeceklerin ayrı tutulması, mahpuslar arasında maddi durumu kötü olanlara tâyinâtın muntazaman verilmesi gerekmektedir.⁸⁴ Hazinesinin durumu göz önünde bulundurulduğu takdirde hapishanenin genişletilmesi veya yeniden inşası mümkün olmayacağından uygun bir yer kiralanarak hafif suçtan mahkûm olanların buraya nakledilmesi ile yaşanan izdihamin önüne geçilebilecektir. Çocuk yaştaki mahkûmlara da kiralanacak yerden bir oda tahsis edilerek diğer mahkûmlardan ayrılmış olacaklardır.

⁸⁰ BOA, DH. MB.HPS. 50/15lef 9.

⁸¹ BOA, Dahiliye Muhâberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ.), 131/52.

⁸² BOA, DH.MUİ.35_1/24 lef 3.

⁸³ BOA, DH.MUİ.35_1/24 lef 3.

⁸⁴ BOA, DH.MB.HPS. 42/40 lef 2.

Yiyeceklerini kendileri tedarik edemeyen mahpuslara düzenli olarak tâyinât verilmesi gerektiği halde bu mahkûmlar uzun süre tâyinâtsiz bırakılmış ve bunun sebebi anlaşılammıştır.⁸⁵

Hapishanenin yeterli olmamasından mahkeme kararlarının uygulanamadığından ve yukarıdaki olumsuzluklardan dolayı Tokat'ta miriye ait aşar zahire ambarının, 600 mevcudu kaldırabilecek bir hapishaneye dönüştürülmesi 16 Temmuz 1913 tarihinde Vali Muammer tarafından Dahiliye Nezareti'nden talep edilmiştir.⁸⁶

Dahiliye Nezareti'nden Adliye Nezareti'ne yazılan tahrirata göre hapishanede bulunan mahkûmlara hapishaneye girdikleri tarihten itibaren ayırım yapılmadan tâyinât verilmekte ancak zengin oldukları tetkik edilenlerin tâyinâtları kesilmektedir. Mevcut 500 mahpustan 453'üne tâyinât verilerek kimse mağdur edilmemektedir. Şimdiye kadar aç kalmalarından dolayı hiçbir şikâyetin olmadığı ve çocukların hapishanede ayrı bir koğuşta muhafaza edilerek korundukları Sivas vilayetinden cevaben alınan 24 Ağustos 1913 tarihli tahriratta bildirilmiştir. Yine bu tahrirattan miriye ait aşar zahire ambarının tamiri ile 600 kişilik bir hapishaneye dönüştürülmesi halinde mahkeme kararlarının da uygulanabileceği anlaşılmaktadır. Bunun için 18.238 kuruşa mal olacak tamir masraflarının acilen gönderilmesi talebi yer almaktadır.⁸⁷ Bu miktar Dahiliye Nezareti tarafından Maliye Nezareti'nden talep edilmiştir. 10 Eylül 1913 ve 7 Eylül 1913 tarihlerinde çekilen telgraflarda genişletme çalışmalarına başlandığından, belirlenen miktarın biran evvel gönderilmesi istenmiştir.⁸⁸

1914 yılından itibaren hapishanelerin tamirat ve inşası işleri Hapishaneler İdaresine devredilmiştir. Dolayısıyla bu tarihten önce başlanılan tamir ve inşa işlerinin ile Tokat hapishanesine dönüştürülen zahire ambarının tamirine ait işlerin Maliye Nezareti'nce sonlandırılması Dahiliye Nezareti tarafından 11 Nisan 1914 tarihinde talep edilmiştir.⁸⁹

Hapishane yoklama cetvelleri yılda üç kere Mart, Temmuz ve Kasım ayları olmak üzere, dörder aylık olarak tanzim edilerek Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Yoklama cetvellerinde suçlar üç grupta (cinayet-cünha-kabahat) verilirken, tutuklu ve mahkûm sınıflaması ile erkek ve kadın dağılımları verilmiştir. Tokat merkez hapishanesinin Kasım 1914 – Şubat 1915 tarihleri arası dört aylık mahkûm ve tutuklu durumu şu şekildedir:⁹⁰

Tablo 5: Tokat Merkez hapishanesinin Kasım 1914 – Şubat 1915 tarihli sayıları.

Kasım 1914 – Şubat 1915 tarihleri arası dört aylık mahkûm ve tutuklu durumu					
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Tutuklu	Toplam
	Mahkûm	Mahkûm	Mahkûm		
Erkek	173	30	-	126	329 erkek
Kadın	-	-	-	3	3 kadın
Toplam	173	30	-	129	332 mahpus

31 Ekim 1916 tarihinde Tokat hapishanesinde bulunan mahkûmların suçlarına göre dağılımları şu şekildedir: 221 kişi cinayet suçundan, 25 kişi cünha suçundan olmak üzere toplam 246 mahkûm bulunmaktadır. Kabahat suçundan herhangi bir kimse bulunmamaktadır. Toplam 246 mahkûmun 108'i adam öldürme, 40'ı sirkat, 41'i fiil-i şeni, 8'i darp, 35'i yaralama ve 14'ü de gasp suçlarından hükümlüdür.⁹¹

⁸⁵ BOA, DH.MB.HPS. 42/40 lef 1.

⁸⁶ BOA, DH.MB.HPS. 42/40 lef 4.

⁸⁷ BOA, DH.MB.HPS. 42/40 lef 5.

⁸⁸ BOA, DH.MB.HPS. 42/40 lef 8.

⁸⁹ BOA, DH.MB.HPS. 42/40 lef 14.

⁹⁰ BOA, DH.MB.HPS.M. 20/76.

⁹¹ BOA, DH.MB.HPS. 143/71.

Tokat merkez hapisanesinin Temmuz 1917⁹² ve Mart 1918⁹³ dönemlerine ait dört aylık cetvele göre mahkûm ve tutukların sayıları aşağıda tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Tokat hapisanesi Temmuz 1917 ve Mart 1918 tutuklu ve mahkûm sayıları.

1 Temmuz 1917					
	Cinayet	Cünha	Kabahat		Toplam
	Mahkûm	Mahkûm	Mahkûm	Tutuklu	
Erkek	121	28	-	180	329 erkek
Kadın	4	4	-	13	21 kadın
Toplam	125	32	-	193	350 mahpus
Mart 1918					
Erkek	78	12	-	212	302 erkek
Kadın	7	4	-	27	38 kadın
Toplam	85	16	-	239	340 mahpus

Tablo 6 verilerine göre 1918 yılına gelinmesine rağmen aşırı kalabalığın devam ettiği görülmektedir. Temmuz 1917 ile Mart 1918 dönemleri arasında sayı olarak pek bir fark bulunmamaktadır. İlkine göre ikincisinde mahkûm sayısı azalırken tutuklu sayısında bir artış söz konusudur.

Tokat hapisanesi 150 kişi alacak bir koğuştan ibaret olduğu halde Nisan 1918 tarihi itibarı ile mevcudunun 340'ı geçmesiyle yaşanan izdihamdan hastalıklar meydana gelmiştir. İzdihamı azaltmak için hükümleri kesinleşenlerin başka bir hapisaneye nakilleri Sivas vilayetinden bildirilmiştir. Ancak vilayetin diğer kazalarında bulunan hapisaneler de benzer durumda bulunduğundan, hapisanenin izdihamının azaltılması için uygun bir yerin kiralanarak tevkifhane oluşturulması hem izdihamın hafifletilmesi hem de mahkûmlar ile tutukluların bir arada bulunmalarından dolayı oluşacak mahzurların ortadan kalkması demek olacaktır. 4 Nisan 1918 tarihli telgrafta, kasaba içinde tevkifhane olabilecek bir Taşhan var ise de buranın nemli ve harap olduğu Tokat mutasarrıfı tarafından bildirilmiştir. Tutuklu ve mahkûmlara mahsus yerlerin tesis ve hazırlanması ve bunların infak ve işeleri Hapishaneler Umumi İdaresi'ne aittir. Yaşanan izdihamın azaltılması için gerekli olan şeylerin süratli bir şekilde yapılması ve bunun bilgisinin Adliye Nezareti'ne 13 Nisan 1918 tarihinde bildirilmesi istenmiştir.⁹⁴ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti tarafından cinayetten suçlu mahkûmların kaza hapisanelerinde bulundurulmaması şartı ile çevre kazalara gönderilebileceği bildirilmiştir.⁹⁵

3. Tokat Hapisanesindeki Mahkûmların Sağlık Şartları

Osmanlı Devleti'nin genelinde hapisanelerin içinde bulunduğu koşullar genel olarak benzerdir. Hapishaneler ağırlıklı olarak yer darlığı ve sağlıksız koşullar içindedir. Dolayısıyla hapisanelerin en yaygın sağlık problemi lekeli humma (tifüs) ve tifo gibi hastalıklardır. Birçok yerde hapisanelerin içinde buldukları sağlıksız koşullar sebebiyle bu hastalık hapisanelerin buldukları bölge ahalisine de yayılmıştır. Tokat hapisanesinde de benzer durumlar sık sık yaşanmıştır. Hastalıklar hapisanelerin içinde bulunduğu sağlıksız koşullardan kaynaklanabildiği gibi, yer sıkıntısı sebebiyle bir başka yere nakledilen mahpuslar tarafından da taşınabilmektedir.

15 Haziran 1890 tarihinde Tokat hapisanesinin darlığından dolayı mahpuslardan bazıları tifo hastalığına yakalanmışlardır. Hatta bundan dolayı da ölümler meydana gelmiştir.

⁹² BOA, DH.MB.HPS. 160/05.

⁹³ BOA, DH.MB.HPS. 160/35.

⁹⁴ BOA, DH.MB.HPS. 161/43.

⁹⁵ BOA, DH.MB.HPS.M. 35/55 lef 3.

Dolayısıyla mahkûmların bir kısmının başka hapishanelere nakledilmesi söz konusu olmuştur.⁹⁶ 3 Mayıs 1913 tarihli tezkireden sağlıksız bir halde bulunan Tokat hapishanesinde tifo zuhur ederek, bu hastalığa 30 kişinin yakalandığı ve bunlardan diğer mahkûmlara ve buradan da Tokat geneline yayılma korkusu yaşanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Hastalığın engellenmesi için bir an önce önlem alınması talep edilmiştir.⁹⁷

Sivas valisi 1914 yılı Nisan ayı içinde Tokat'ta bulunduğu sırada Tokat hapishanesinde 70 kadar mahpusun tifo hastalığına yakalandığı birkaç gün içinde bunlardan 17'sinin öldüğü ve hastalığın günden güne arttığına şahit olmuştur. Konunun ciddiyetine binaen izin verildiği takdirde hapishanenin tamiri ve ıslahı için 1.760 kuruşluk bir ödenek ayırmıştır. Yine doktorlar tarafından gerekli tedbirler alınarak tifonun ahaliye geçmesinin engellenmesi talebi olmuştur. Valiye göre hapishanenin yerleşim yeri olmayan bir yere inşa edilerek mahpusların nakledilmesi daha uygun olacaktır. Çünkü hapishanenin uygunsuz ortamı birçok hastalığa davetiye çıkarmakta, bu hastalıklar buradan ahaliye de bulaşmakta ve birçok ölümlere sebebiyet vermektedir.⁹⁸ Sivas valisinin tamir için istediği 2.000 kuruşluk bedel 3 ay içinde ödenmek üzere kabul edilmiştir. Ayrıca Adliye Nazırlığı tarafından hapishane yanında münasip bir yere hastane yapılması isteğinin uygun görüldüğü bildirilmiştir.⁹⁹

Tokat Hapishanesindeki hastaların bir ay tedavi bedeli ile diğer mahalle nakil edilmek üzere bir defalık verilmesine dair Tokat mutasarrıflığı 20 Mart 1915 tarihinde 8.500 kuruş¹⁰⁰ talepte bulunmuştur. Bu talebe olumsuz cevap alınırken sadece yapılmakta olan tedavilere devam edilmesi gerektiği bildirmiştir. Ancak bu tedbir geçici olmakla beraber istenilen malzeme de tedarik edilememiştir. Birçok defa bu istekler bildirildiği halde merkezden olumlu bir cevap gelmemiştir. Tokat ve diğer kaza hapishaneleri sağlığa uygun yerler değildir. Çoğu izdiham ve pislik sebebiyle lekeli humma gibi hastalıklar hapishanelerden ahaliye sirayet etmektedir. Netice olarak birçok ölüme sebep olmaktadır. Bu surette sürekli bir tehlike ile karşı karşıya olunması söz konusudur. Bu tür olumsuzlukların önlenmesi ve hapishanelerin sağlıklı bir ortam içinde olabilmesi için hapishanelerin yeniden inşası zorunludur. Dolayısıyla Tokat ve kaza hapishaneleri için istenilen tahsisatın bir an evvel verilmesi Sivas valisi tarafından 29 Mart 1915 tarihinde istenmiştir.¹⁰¹

Samsun'dan 1914 senesinde Tokat'a naklen gelen mahkûmlardan bir kısmının zincire vurulu bir şekilde hasta olarak gelmesi ve Tokat hapishanesinde bulunan mahkûmlara hastalık bulaştırması sebebiyle hapishane hastanesinde 50 hasta bulunduğu yapılan teftişte ortaya çıkarılmıştır. 1910 senesinde verilen 5.000 kuruşluk havalenameyle 10 yataklı bir hastane levazımatı vücuda getirilmiştir. Gerçekte ise bu yapı, hapishaneye mahsus olarak bir hastane binası bulunmadığından mahkûmlardan hasta olanların 1914 senesinde miri ambarı iken hapishaneye dönüştürülen binanın üst katı yani çatı arasında hastane koğuşudur.¹⁰² Burası da sağlık için elverişli olmayan, hava ve ışıktan mahrum olan bir yerdir. Yine de hastalar mecburiyetten buralarda kalmak zorunda kalmışlardır. Mahpusların mevcut yatak ve yorganları çürüdüğünden eşyaları kullanılamaz bir hale gelmiştir. Çoğu da yatacak yer bulamadıklarından hasırlar üzerinde yatmak zorunda kalmışlardır.

⁹⁶ BOA, DH.MKT. 1732/115.

⁹⁷ BOA, DH.MB.HPS. 4/3.

⁹⁸ BOA, DH. MB.HPS. 6/17 lef 2.

⁹⁹ BOA, DH. MB.HPS. 6/17 lef 4.

¹⁰⁰ Bu miktarın içinde tedavi giderlerinin dışında kiralama bedeli, bir açıcı maaşı için aylık 150'şer kuruş, çamaşırcı için 100 kuruş tahsisat, don ve gömlek, gecelik, entari vesaire yer almaktadır.

¹⁰¹ BOA, DH. MB.HPS. 45/5 lef 12.

¹⁰² BOA, DH. MB.HPS. 90/45 lef 6.

Gerek bu yerin uygun olmaması gerekse de hükümet bitişiğindeki hapishanede hastane olarak kullanılabilir uygun bir yer olmadığından şimdilik mevcut hastaların ve bundan sonra hasta olacakların hayatlarını teminat altına alınabilmesi için bir hapishane hastanesinin yapılması gereklidir. Bu hastanenin de 30 yataklı hariçten bir bina olarak yapılması gerekmektedir. İçinde 30 kat yeni yatak ve karyola ve 30 hastaya yetecek kadar iç giyim, gecelik entari, hırka, pabuç ve takke yaptırılması; ayrıca hastaların istirahatlerini temin için ya mahpus yanında veya dışarıdan her on kişiye bir hasta bakıcısı ve mesul bir hastalar aғası tayini gerekli olacaktır. Yine belediye tabibi tarafından uygun görülen yiyecek ve içeceklerin verilmesi ve bunları servis edecek bir işçi, hastaların her gün çamaşır ve yataklarını yıkamak üzere bir çamaşırıcı bulundurulması ve hastaneye lazım olan çorba çanağı ve tepsi tabak kaşık ve peşkir gibi eşyanın tedarik edilmesi gerekli görülmüştür.¹⁰³ Tüm bunların yapılabilmesi için hastaneye yeni tabip, gardiyan tımarcı tayin edilmesi istenmiştir.¹⁰⁴

1914 senesinde Tokat hapishanesi ilaçlarından 487,5 kuruş borç tahakkuk ettiğinden havalesinin Dahiliye Nezareti'nden verilmesi 16 Nisan 1915 tarihinde talep edilmiştir.¹⁰⁵ Tokat Belediye eczanesinin hapishaneye vermiş olduğu ilaçlar bedelinden 60 lira kadar alacağı olduğundan havalenamesinin irsali 18 Kasım 1915 tarihinde Tokat Mutasarrıflığından Sivas'a bildirilmiştir.¹⁰⁶ Ayrıca mutasarrıflık, hapishane tarafından belediye eczanesinden o zamana kadar alınan ilaçların bedeli olan 4.072 kuruşun parasızlıktan ödenemediği gibi parasızlıktan tabip, eczacı, aşçı ve memur maaşlarının verilemediğini 11 Ocak 1916 tarihinde bildirmiştir.¹⁰⁷

Hapishanenin içinde bulunduğu yer darlığı, mevcudunun çok üzerinde mahkûm ve tutuklunun bulunması, binanın olumsuz sağlık koşulları ve yetersiz hastane personeli gibi birçok problem Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar çözülemeden devam etmiştir. Bu durumdan da en çok sonuçları hayatlarına mal olan mahkûm ve tutuklular etkilenmiştir.

4. Tokat Hapishanesi Görevlileri

Osmanlı Devleti'nin genelinde hapishanelerin yer darlığından ve binaların elverişsiz olmasından sonra en çok sıkıntı çektiği konulardan birisi de hapishanelerin güvenliğinin sağlanması meselesidir. Hapishanelerde gardiyan ve jandarma bulundurulurken, gardiyanlar hapishanelerin kadrolu görevlileridir. Tüm yurttaki olduğu gibi Tokat hapishanesinde de gardiyan yetersizliği söz konusudur. Bunda devletin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi şartlar etkili olmuştur. Düzenli ve yeterli maaş alamayan gardiyanlar ya işlerini bırakmışlar ya da rüşvet gibi kanun dışı yollara başvurmuşlardır. Bu bölümde Tokat hapishanesinde görev yapmış gardiyanlara, bunların karşılaştıkları zorluklara ve bulaştıkları kanunsuz işlere yer verilmiştir.

Tokat Hapishanesi gardiyanlarından Yıldızlı oğlu Ömer azledilerek yerine 26 Nisan 1912 tarihinde işe başlayan Mehmet Nuri Efendi tayin edilmiştir.¹⁰⁸ Mahkûmlardan para alarak vazifesini suiistimal eden gardiyan Muıtap oğlu Hacı Mehmet ve Şişman oğlu Ahmet ve Yüzbaşızade Salih Ağa 6 Mayıs 1912 tarihinde azledilerek yerlerine Arpacı oğlu Sadullah, Kapan Hocazade Mustafa ve Mekeli oğlu Şükrü Efendi tayin edilmiştir.¹⁰⁹ Gardiyanlardan Süleyman Efendi vefat ettiğinden yerine 14 Mayıs 1912 tarihinden itibaren Hasan oğlu Dursun tayin edilmiştir.¹¹⁰

¹⁰³ BOA, DH. MB.HPS. 45/05 lef 11.

¹⁰⁴ BOA, DH. MB.HPS. 90/45 lef 6.

¹⁰⁵ BOA, DH.MB.HPS. 58/46 lef 5.

¹⁰⁶ BOA, DH.MB.HPS. 59/46 lef 4.

¹⁰⁷ BOA, DH.MB.HPS. 59/46 lef 5.

¹⁰⁸ BOA, DH.MB.HPS.M. 5/3

¹⁰⁹ BOA, DH.MB.HPS.M. 5/11.

¹¹⁰ BOA, DH.MB.HPS.M. 5/12.

Gardiyanlardan sebepsiz bir şekilde azledilen Şişman oğlu Ahmet'in memuriyete geri iade edilerek 19 Ekim 1912 tarihinde görevine başlamış ve görevini de iyi bir şekilde devam ettirmiştir. Geri iade edilmeden önce yerine tayin edilen Şükrü Efendi'nin dolandırıcılık ve nakdi cezadan dolayı mahkûmiyeti olduğu açıkça ortada olduğundan memuriyetine son verilmiştir.¹¹¹ Gardiyanlardan olup daha öncesinde azledilen Ömer Ağa¹¹² suçsuz yere azledildiği anlaşıldığından, istifa eden gardiyan Sadullah'ın yerine 3 Kasım 1912 tarihinde tayin edilerek işe başlamıştır.¹¹³

Gardiyanlardan Mehmet Nuri Efendi gardiyanlık görevinden istifa etmiş olduğundan yerine daha öncesinde gardiyan iken sebepsiz olarak azledilmiş olan ve işten atılmasına engel olacak herhangi bir sebep olmadığı anlaşılan Muhtar oğlu Hacı Mehmet 8 Ocak 1913 tarihinde tayin edilerek işe başlamıştır.¹¹⁴

Tokat Hapishanesinde 8 Ocak 1913 tarihi itibarı ile müstahdem ve memurların isimleri ile işe başlama tarihleri tablo 7'de verilmiştir.¹¹⁵

Tablo 7: 8 Ocak 1913 tarihi itibarı ile hapishane görevlileri

İsim	Görev	Başlama tarihi
Abdülkadir Efendi	Ser gardiyan	23 Ekim 1909
Cemal Efendi	Kâtip	11 Haziran 1905
Ömer Lütfi Efendi	Gardiyan	4 Aralık 1912
Mehmed Nuri Efendi	Gardiyan	6 Mayıs 1912
Mustafa Efendi	Gardiyan	6 Mayıs 1912
Şişman oğlu Ahmet Ağa	Gardiyan	19 Ekim 1912
Çerkes İsmail Ağa	Gardiyan	12 Ağustos 1909
Tokatlı oğlu Mehmed	Nisa hapishanesi gardiyanı	22 Ekim 1910
Mehmed Efendi	Nisa hapishanesi gardiyanı	17 Ağustos 1912

Tokat merkez hapishanesinde Ocak 1913 tarihi itibarı ile bir başgardiyan, bir kâtip ile beş gardiyan olmak üzere toplam 7 görevli görev yapmaktadır. Tokat kadın hapishanesinde ise iki erkek gardiyan görev yapmaktadır. Gardiyanlar genel olarak birkaç senelik gardiyanlardır. Tokat merkez hapishanesinde Kâtip Cemal Efendi 8 yıllık görevi ile en eski personel olarak dikkat çekmektedir. Verilen bilgilerden gardiyanların genel olarak uzun süre görev yapmadıkları anlaşılmıştır.

Tokat hapishanesi gardiyanlarından Mehmet, mahkûm firarına sebebiyet verdiği gerekçesi ile 18 Mayıs 1909 tarihinde azledilerek yerine Bozoklu oğlu Ömer tayin edilmiş ve 1 Haziran 1913 tarihinde işe başlamıştır.¹¹⁶ Hapishane kâtipi Cemal Efendi'nin istifa etmesi üzerine yerine Kangal nüfus katipliğinden ayrılmış İbrahim Efendi tayin edilerek 27 Ağustos 1913 tarihinde işe başlamıştır. Cemal Efendi de 16 Ağustos 1913 tarihinde daha önce ayrıldığı Tokat Mutasarrıflığına geri dönmüştür.¹¹⁷ Boşalan Tokat hapishanesi memurluğuna tayin edilen Havza kazası eski polis komiseri Abdülaziz Efendi, selefi Kadri Efendi'nin yerine 27 Ağustos 1913 tarihinde işe başlamıştır.¹¹⁸

Tokat'ın Çay Mahallesi'nden olup Tokat Hapishanesi gardiyanı olarak çalışan Çerkes oğlu İsmail bin Abdullah'ın aşırı korumacı bulunmasından, 28 Ağustos 1913 tarihinde vazifesine

¹¹¹ BOA, DH. MB.HPS.M. 7/101

¹¹² BOA, DH.MB.HPS.M. 5/3.

¹¹³ BOA, DH. MB.HPS.M. 8/12.

¹¹⁴ BOA, DH. MB.HPS.M. 8/25.

¹¹⁵ BOA, DH. MB.HPS. 88/03 lef 2.

¹¹⁶ BOA, DH.MB.HPS. 148/31.

¹¹⁷ BOA, DH.MB.HPS. 148/84

¹¹⁸ BOA, DH.MB.HPS. 148/89.

son verilerek kendisinden boşalan gardiyanlığa Arapkirli oğlu Ahmet 30 Ağustos 1913 tarihinde tayin edilmiştir.¹¹⁹ Tokat Hapishanesi gardiyanlarından olup izinsiz olarak vazifesini terk etmesinden dolayı azledilmiş olan Ahmet'in 22 Aralık 1913 tarihinde işten ayrılarak yerine Tokat'ın Cemalettin mahallesinde oturan İbiş oğlu İbrahim tayin edilmiş ve 23 Aralık 1913 tarihinde işe başlamıştır.¹²⁰

Tokat merkez ve bağlı kazalardaki hapishanelerde çalışan memur ve gardiyanların aylık toplam maaşları 30 Kasım 1912 tarihi itibarı ile 2.700 kuruş yapmaktadır.¹²¹ Toplam 16 görevli bulunmaktadır (Tablo 7). Bu dönemde gardiyan maaşları 150 kuruş¹²², başgardiyan 200 kuruş iken kâtip maaşları 400 kuruştur.¹²³

Tokat hapishanesi müstahdem maaşının artırılması ile 4 gardiyan daha alınması Tokat mutasarrıflığı tarafından 18 Ekim 1913 tarihinde talep edilmiştir. Ancak vilayete bağlı liva ve kazalarda tekmiil hapishaneler gardiyanlarının 150'şer kuruş maaşla istihdam edildiklerinden, maaş artırımı yapılması durumunda, diğer hapishane çalışanları için de emsal gösterilerek tahsisat talep edilmesine sebebiyet verecektir. Bu derecedeki hapishaneler maaşlarından mevkuf para ancak olağanüstü bir duruma karşılık tutulmakta olduğundan, şimdilik mevcut gardiyanlara ilaveten iki gardiyanın Kasım 1913'ten itibaren istihdamına ve bunlara bütçenin yedinci faslından 150 kuruş maaş tahsisi yapılması istenmiştir.¹²⁴

Ancak Tokat mutasarrıfı bu karara da her tarafta hapishane teşkilatı icra memuru ile gardiyanların maaşları artırılmış olduğu halde şimdiye kadar Tokat'ta herhangi bir artış yapılmadığı gerekçesi ile itiraz etmiştir. Mutasarrıfa göre hapishane gardiyan ve memurların aldıkları maaşlar geçimlerine yetmemektedir. Vazifenin ehemmiyetine uygun olarak ücret verilmesi gerektiği aksi takdirde 150 kuruş maaşla istihdam edilecek gardiyanlardan istenilen düzeyde hizmet ve itimat beklenemeyeceği ve bunların bir takım hukuksuz işlere meyledebilecekleri uyarısı yapılmaktadır. Ayrıca müstahdem maaşlarının emsalleri gibi artırılması ve inşasına yeni başlanılan hapishanenin inşaatının tamamlanması, mahkûmların ikiye ayrılması ile mevcut 7 gardiyanın iki tutukevi, hapishane hastanesi ve kadın tevkifhanesinin idaresine yetmeyeceklerinden bunlara ilave olarak 4 gardiyanın daha alınması hem hapishane idaresi hem de polis ve jandarma komiserliği tarafından talep edilmiştir.¹²⁵ Her ne kadar 4 gardiyan talep edilmişse de merkezi yönetim aylık 150 kuruştan 2 gardiyanı Tokat hapishanesine atamıştır. Bu gardiyanlar ise okur yazar takımından Kadırlı Hafız İbrahim ve Meydan mahallesinden Mehmet Efendilerdir.¹²⁶

Tokat Hapishanesi hastanesine pansumancı olarak nahiye kâtibi iken memuriyetinin feshedilmesinden dolayı açıkta kalmış olan Nazım Efendi, 26 Mart 1914 tarihinde tayin edilmiş ve 1 Nisan 1914 tarihinde de işe başlamıştır.¹²⁷

1914 yılına kadar Tokat kadın hapishanesinde erkek gardiyan çalıştırılmıştır. Hapishane Nizamnamesinin 9. maddesi gereği kadın mahkûmlar için kadın gardiyan tayin edilmesi gerektiğinden ve adliye müfettişliğinden gösterilen lüzum gereği Tokat hapishanesi gardiyanlığına, 17 Haziran 1914 tarihinde diğer gardiyanlar gibi aylık 150 kuruş maaşla bir

¹¹⁹ BOA, DH. MB.HPS. 89/62 lef 3.

¹²⁰ BOA, DH. MB.HPS. 89/62 lef 2.

¹²¹ BOA, DH. MB.HPS. 88/03 lef 5.

¹²² BOA, DH.MB.HPS. 88/03 lef 11.

¹²³ Yusuf Efendi Trablusgarp hapishanesi kâtibi iken üç aylık 1.200, aylık olarak 400 kuruş maaş almaktadır. BOA, DH.MB.HPS. 88/03 lef7.

¹²⁴ BOA, DH. MB.HPS. 89/22 lef 4.

¹²⁵ BOA, DH. MB.HPS. 89/22 lef 3.

¹²⁶ BOA, DH. MB.HPS. 89/22 lef 2.

¹²⁷ BOA, DH. MB.HPS. 90/45 lef 7.

kadın gardiyan görevlendirilmiştir. Bu kişi ise Tokat'ın İsa Fakih mahallesinden Mehmet Ali'nin validesi Ayşe Hanım'dır. 14 Haziran 1914 tarihinde işe başlamıştır.¹²⁸ Ancak Ayşe Hanım bir ay çalıştıktan sonra kadro verilmemesi üzerine işten ayrılmış ve bir aylık maaşı da kendisine verilmemiştir. Aynı şekilde hapishane hastanesi tımarcısı Mehmet Efendi'nin¹²⁹ iki aylık maaşı verilmemiştir.

1915 Şubat ayı itibari ile Tokat hapishanelerinde görev yapanların aldıkları maaşlar şu şekildedir: memur: 350 kuruş; kâtip: 250 kuruş; gardiyan: 150 kuruş; kadın gardiyan: 150 kuruş; hastane gardiyanı: 150 kuruş; hastane tımarcısı: 150 kuruş.

Tokat hapishanesinde zaman zaman tutuklu ve mahkumlara gardiyanlar tarafından kötü muameleler yapılmaktaydı. Bunun bir örneği 1912 yılında Fatma adında bir tutuklunun oğlu Mehmet Sarı'nın annesine yapılan işkenceleri bildiren şikâyet mektubudur.¹³⁰ Mektuba göre; Tokat mutasarrıflığından ayrılmış Vasaf Efendi adında birisi hapishane müdürü ile samimi olduğundan sık sık hapishaneye müdürün yanına ziyarete gitmektedir. Fatma'yı mücevher ve parasını çalmakla suçlayarak hapse attırılmış ve davalık olmuştur. Dava süresince Vasaf Efendi her gün hapishaneye giderek, arkadaşı olan müdürün odasına Fatma'yı çağırarak kendisine bir takım işkence uygulamıştır. Fatma koğuşunda kadın gardiyanlardan işkence gördüğü yetmiyormuş gibi bir de erkek gardiyanlardan Rıfkı Efendi tarafından darp edilmiştir.

Bu şikâyet mektubu üzerine tetkikat başlatılmış ve neticede hapishane müdürünün kötü bir şey yapmadığı anlaşılmış, ancak bahsedilen işkencelerin yapıldığı tespit edilmiştir.¹³¹ Fakat işkenceyi yapanlar veya sorumlusu olarak müdür hakkında herhangi bir muamelede bulunup bulunulmadığı tespit edilememiştir

Sonuç

Hapishaneler, bedene uygulanan ceza yerine nefsin ıslahı olarak XVIII. yüzyılın sonlarında Avrupa'da ortaya çıkmış, Osmanlı Devleti'nde ise bu manada Tanzimat sonrası Avrupalı devletlerin baskıları sonucu oluşturulmaya ve devletin otoritesini güçlendirmek amacıyla da taşrada yaygınlaştırılmaya başlandı. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren o zamana kadar mahbes ve zindan olarak kullanılan yerlerden özel olarak inşa edilmiş hapishanelere geçilmeye başlandı. Tokat Hapishanesinin 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nden sonra Osmanlı coğrafyasının her liva, sancak ve kaza merkezlerine birer hapishane kurulması kararı alındıktan sonra kurulduğu tahmin edilmektedir.

Tokat hapishanesi Behzat mevkiinde hükümet konağı arkasında jandarma dairesi bitişiğinde 7 ya da 8 koğuştan meydana gelen bir yapıdır. Koğuşların altında tuvaletleri ile banyoları yer almaktadır. Tevkifhane bulunmadığı için tutuklu ve mahkûmlar bir arada kalmak zorunda olmuşlardır. 1918 yılında Taşhan tevkifhane olarak düşünülmüş ise de rutubetli ve havasız bir yer olması sebebiyle bu düşünceden vazgeçilmiştir.

Tokat hapishanesi gelişim sürecinde devletin tüm hapishanelerinde yaşanan sıkıntılara benzer birçok sıkıntı ile karşılaşmıştır. En önemli sıkıntıların başında uzun yıllar çözülemeyen yer darlığı meselesi yer almaktaydı. Yer darlığının yanında binanın rutubetli ve kapalı olması ve bunlara bağlı olarak oluşan salgın hastalıklar mahkûmların en çok şikâyetçi oldukları konuların başında gelmiştir. Hapishanenin kapasitesi 200 iken bu rakamın çok üstünde

¹²⁸ BOA, DH. MB.HPS. 91/42 lef 2.

¹²⁹ BOA, DH. MB.HPS. 150/17.

¹³⁰ BOA, DH.MB.HPS. 146/29.

¹³¹ BOA, DH.MB.HPS. 146/29.

mahkûm ve tutuklunun bulunduğu görülmüştür. Yıllara göre bu sayı 350 ile 550 arasında değişiklik göstermiştir.

1914 yılında hapishanenin yetersiz olması sebebiyle bir zahire ambarı hapishaneye dönüştürürken, bu binanın çatı katı 10 yataklı bir hapishane hastanesine dönüştürülmüştür. Ancak burası da sağlıksız, hava ve ışıktan mahrum bir yerdir. Yine de hastalar mecburiyetten buralarda kalmak zorunda kalmışlardır. Hapishanede yaşanan izdiham ve yetersizlik hastanesinde de kendini göstermiş, hastalar yatacak yer bulamadıklarından hasırların üzerinde yatmak zorunda kalmışlardır.

Taşra hapishanelerinde bulunan mahkumlardan bazıları affedilerek Birinci Dünya Savaşı'na katılmış olsa da istenilen verimin alınmadığı Tokat hapishanesinden affedilerek gönderilen mahkumlardan anlaşılmaktadır. Affedilerek orduda gönüllü olarak yer alan mahkumların köy ahalisine zulmettikleri, emir komutaya dikkat etmedikleri, hatta komutanlarına silah çektikleri ve savaş sırasında vücutlarında çeşitli hastalıklar görüldüğü gibi sebeplerden bu mahkumların tahliye edilmemesi kararı alınmıştır.

Osmanlı Devleti, özellikle İttihat ve Terakki yönetiminde hapishanelere özel ilgi göstermiş, bu doğrultuda ülke genelinde hapishanelerde bulunan mahkumlardan üretim yaparak hem kendilerine hem de hapishane bütçesine katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bu üretim, hapishanelere sanayi gibi büyük işletmeler kurmak şeklinde değil de daha ziyade el işçiliği üretimi şeklinde olacaktır. Ancak bu istek de ülke geneline yaygınlaştırılmamıştır. Tokat merkez hapishanesinde bu tür üretim yapılamasa da Sivas merkez hapishanesinde 19 farklı giyim eşyası mahkûmlar tarafından üretilmiştir.

Hapishaneden sık sık firar olayları yaşanması mekânın yeteri derecede güvenli olmadığını göstermektedir. Ayrıca gardiyan ve jandarma sayısının yeterli sayıda olmaması da bu firarlarda etkili olmuştur. Gardiyanların sık sık görevden alınmaları ve maaşlarını alamamaları en çok şikayetçi oldukları konulardır. Gardiyanların mahkumlara iyi davranmadıkları ve zaman zaman işkence yaptıkları da olmuştur.

Kaynakça

I. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO): 1097/82206.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Emniyet Evr. (DH. EUM. EMN.): 29/05; 34/42.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH. MB. HPS.): 4/3; 6/2; 6/9; 6/17; 9/26; 11/40; 11/38; 12/56; 13/44; 15/61; 15/64; 42/40; 45/05; 50/15; 58/46; 59/46; 88/03; 89/22; 89/62; 90/45; 91/42; 104/17; 106/41; 143/24; 143/71; 146/29; 148/31; 148/84; 148/89; 150/17; 154/68; 158/55; 160/05; 160/35; 161/43; 161/51; 164/44.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı (DH. MB. HPS. M.): 05/03; 05/11; 05/12; 07/101; 08/12; 08/25; 10/52; 20/76; 33/31; 35/55.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.): 8/90; 222/25; 918/58; 1732/115; 2538/19; 2887/81; 2891/09; 2896/01; 2901/59.

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evr. (DH. MUİ.): 35/1/24; 131/52.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH. TMIK. M.): 10/75.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH. TMIK. S.): 39/14; 46/71; 51/40; 53/02,

Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.): 51/214,

İrade Adliye ve Mezahib (İ. AZN.): 40/36; 42/29.

İrade Hususi (İ. HUS.): 34/69.

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı (A. MKT. MHM.): 662/8.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y. PRK. AZJ.): 54/43.

II. İnceleme ve Araştırmalar

AKSU, Şener, “Otorite-Yaşamalanı İlişkisinde Hapishanenin Yeri”, Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun (ed), *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. 59-68.

BARDAKOĞLU, Ali, “Hapis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, Ankara 1997, s. 54-64

BOZKURT, Nurgül “XX. Yüzyılın Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 21, Bahar 2012, s. 261-277.

DEMİRKOL, Kurtuluş, *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya 2012.

DEMİRYÜREK, Halim, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Lügat*, Aydın Kitabevi, İstanbul 1984.

FOUCAULT, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara 2015.

GÖNEN, Yasemin Saner, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı”, Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun (ed), *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınları İstanbul 2005, s. 173-181.

KARACA, Ali, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün”, Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun (ed), *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınları İstanbul 2005, s. 152-162.

KÖSE Osman, “20. Yüzyıl Başları Trabzon Vilayeti’nde Suçlar, Suçlular ve Hapishaneler” *İlkadım’dan Cumhuriyet’e Milli Mücadele*, Ed. Osman Köse, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları. İstanbul 2008, 27-45

ÖZÇELİK, Mücahit, “Mütareke Dönemi’nde Osmanlı Hapishanelerinin Durumu” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, Sayı 14, Güz 2011, s. 16-37.

ÖZTÜRK, Sevcan, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2014.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 3, İstanbul 1983.

**HISTORY
STUDIES**

912

Volume 11
Issue 3
June
2019

- PARLAKOĞLU Gizem, *II. Abdülhamid Dönemi Hapishanelerin Genel Özellikleri ve Uygulamaları*, (Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin 2018.
- SANER, Yasemin “Osmanlının Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, Noemi Levy-Alexandre Toumarkine (ed), *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 163-189.
- SCHULL, Kent, “Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapsihane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunlarına 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerinde Etkileri”, Noemi Levy-Alexandre Toumarkine (ed), *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 212-238.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- TEKİN, Saadet – Özkes, Sevilay, “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, 2008, s. 187-201.
- ÜNLÜ, Mucize, “Hapishane Reformu Sürecinde Canik Hapishanesini İslah Çalışmaları (1876-1918)”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2. Kitap, Samsun 2007, s. 179-195.
- YILDIZ, Gültekin, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.
- YILDIZ, Özgür, “Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği”, *Akademik Bakış*, C. 9, S. 17, Kış 2015, s. 91-111.